

Karel Lev Řehák**Teolog opomíjený, možná i zapomenutý**

Libor Ovečka

V dějinách české morální teologie 19. a 20. století je celá řada osobností, které ve své době byly významné, ale pak upadly v téměř úplné zapomenutí. Tento jejich osud byl do značné míry způsoben neblahými historickými okolnostmi. Čtyřicetiletá přerva svobodného života za vlády komunismu, která znemožnila také svobodný teologický život, znamenala, že naše země se de facto nemohla účastnit zápasu, jehož centrem byl II. vatikánský koncil a z nějž vzešla církev i teologie v částečně jiné, nové podobě. V důsledku toho jsme také neměli prostor, abychom mohli řádně reflektovat svou teologickou minulost a řádně se s ní vyrovnat, vykročit z ní a začít dělat kroky do budoucnosti s nově ujasněným směrem.

Po osvobození roku 1989 již se k dřívějším českým morálním teologům z doby před druhou nebo i před první světovou válkou nikdo nevrací, nikdo je necituje a nikdo na ně nenavazuje. V českém jazyce vydávaná morálně teologická literatura čerpá z jiných zdrojů, zpravidla zahraničních, a přinejmenším v knižní produkci neobsahuje jediný odkaz na dřívější českou morálně teologickou tradici.

1. ŽIVOT KARLA LVA ŘEHÁKA

Jedním z takovýchto zapomenutých teologů byl i Karel Lev Řehák. Narodil se 5. 11. 1843 v Sovenicích u Mnichova Hradiště.¹ Studoval na nižším gymnáziu v Mladé Boleslavi, na vyšším gymnáziu v Litoměřicích, tam také r. 1864 vstoupil do kněžského semináře, r. 1866 přestoupil do semináře pražského, 25. 7. 1868 byl vysvěcen na kněze. Byl kaplanem ve Vlašimi, od r. 1870 u Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici v Praze, r. 1875 se stal vikaristou na Vyšehradě, téhož roku dosáhl titulu dr. theol., od r. 1883 byl farářem v Podolí u Prahy (které je nyní pražskou čtvrtí), od r. 1892 byl farářem u sv. Ducha v Praze, r. 1899 se stal arcibiskupským notářem a rytířem Božího hrobu, r. 1910 nesídelním kanovníkem vyšehradským, r. 1918 farářem u sv. Havla v Praze. Odtud odešel na odpočinek. Do r. 1937 publikoval Řehák v Časopise katolického duchovenstva, ještě v r. 1936 a 1937 vyšly zápisky jeho

¹ K životopisným údajům viz: Karel Lev ŘEHÁK, „Můj noviciát v duchovní správě a jeho jubileum,“ *Časopis katolického duchovenstva* (ČKD) 69, č. 7 (1928): 791–798; Antonín PODLAHA, *Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913*, sv. 5, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1923, s. 2119; *Ottův slovník naučný*, sv. 21, Praha: J. Otto, 1904, s. 418; „ThDr. Karel Lev Řehák“ (článek redakce), ČKD 82, č. 1 (1942): 42–43. Jako datum narození uvádí 3. 11. 1843. ARCIBISKUPSTVÍ PRAHA, „Kostel sv. Michaela archanděla v Podolí,“ <http://stavebni.apha.cz/kostel-sv-michaela-archandela-v-podoli/?textVersion=1> [cit. 23. 3. 2008]; KATEDRA FILOSOFIE MASARYKOVY UNIVERZITY, „Josef Kachník,“ <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/kachjo.html> [cit. 23. 3. 2008].

zkušeností z duchovní správy. Zemřel v klášteře redemptoristů v Praze 15. 12. 1941 ve věku 98 let, pochován je na vyšehradském hřbitově.

2. TEOLOGICKÉ DÍLO

Karel Lev Řehák se věnoval především pastoraci a nikdy nepůsobil na univerzitě. Patří k postavám, jejichž dílo nás upozorňuje, že život teologický nelze hledat pouze na teologických fakultách, i když tam jej lze sledovat nejsnadněji. Jako neuniverzitní teolog uniká Řehák částečně pozornosti historiků, ovšem, jak se posléze ukáže, ne zcela právem, neboť jeho teologie přináší některé prvky, které nebyly v jeho době samozřejmé.

Přestože Řehák publikoval celou řadu prací, po jeho smrti jeho dílo už nikdo necituje, neodvolává se na ně a nezmiňuje se o něm. Tak jako jiná díla z těchto dob i jeho obsáhlá *Katolická mravouka* upadla v zapomnutí, i když to bylo dílo ve své době významné.²

Podle *Časopisu katolického duchovenstva* si snad Řehákovy spisy „nemohou činiti nárok na originalitu.“³ Podle vlastních slov čerpal Řehák pro své nejvýznamnější dílo, *Katolickou mravouku* z r. 1893, mj. z díla biskupa Martina,⁴ tedy Konrada Martina, biskupa v Paderbornu,⁵ jehož práce vycházely i v českém překladu. Řehákova kniha byla přijata jako dílo jednoznačně pozitivní a přínosné.⁶ Závislost spisu na již existujících předlohách ovšem nemůžeme hodnotit prostě negativně jako plagiátorství, nebyl to jev mimořádný. I ve 20. století se v oblasti morální teologie se-

² Jediné nalezené zmínky o Řehákovi či jeho spisech jsou, kromě míst uvedených v předchozí poznámce, u: Antonín VŘEŠTAL, *Katolická mravouka*, sv. 1, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1909, s. 38.

Za Řehákova života byly uveřejňovány recenze jeho spisů v ČKD a jiných časopisech, jak je uvádí PODLAHA, *Bibliografie*, sv. 4, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1918, s. 1543: „Josef Kyselka, ČKD 1879, s. 318. Kl. Borový, ČKD 1881, s. 252. 1882, s. 447, 509. 1886, 318. K. Vondruška, ČKD 1887, s. 381, 442. Fr. Filip Konečný, Obzor XI (1888), s. 142. Kl. Borový, ČKD 1890, s. 508. 1893, s. 256. Anonym, Vlast X (1893–4), s. 375. J. Drozd, ČKD 1895, s. 571. Josef J. Veselý, Vlast XI (1894–5), s. 81. František Zima, ČKD 1897, s. 568. Prokop Zaletěl, Obzor XXI (1898), s. 112. Josef Tumpach, ČKD 1899, 144. Filip Jan Konečný, Vlast XIV (1898–9), s. 188. L+nk, Vlast XIX (1902–3), s. 948. Václav Dubský, ČKD 1905, s. 176. Josef Herzig, Vlast XXI (1904–5), s. 946. Anonym, ČKD 1909, s. 560.“

³ „ThDr. Karel Lev Řehák“ (článek redakce), s. 43.

⁴ Karel Lev ŘEHÁK, *Katolická mravouka: K obecnému vzdělání*, Praha 1893, s. 839.

⁵ ČKD 34, č. 4 (1893): 256.

⁶ ČKD 34, č. 4 (1893): 256: „Katolická mravouka. K obecnému vzdělání napsal Dr. Karel Lev Řehák (...) V r. 1841 byla nákladem Dědictví Sv. Jana Nep. Vydána Populární dogmatika Jana Valeriana Jirsíka, tehdyž faráře v Minicích, posléz biskupa Budějovického (čtvrté vydání vyšlo 1866 u B. Stýbla [sic!] v Praze). Letos pak poděluje Dědictví členy své katolickou mravoukou, farářem Dr. Řehákem zpracovanou na základě katolické morálky slovutného Dr. Konrada Martina, biskupa Paderborského; mimo to spisovatel i jiných výtečných spisů použil, obzvláště v asketice. Tudíž není zapotřebí o obsahu široce mluvit, neboť autorita Dr. Martina jest vůbec známa. Spracování jest z velké části samostatné, a přibírány mnohé věci z jiných autorů spolehlivých. Celé uspořádání jest jasné, logické; různým tiskem upozorněno na předměty závažné, důležité; delší výklady rozčleněny jsou dle čísel neb liter, aby logická posloupnost jejich každému snadněji ozřejměla. Proslovení české jest vesměs správné a dikce jasná, zvláště pro čtenáře poněkud vzdělanějšího. Na mnohých místech bylo by sobě přáteli, aby sloh byl více populární, ač uznáváme, že při věcech na mnoze abstraktních není snadno každou větu prstonárodním rouchem přiodít. Přejeme si vřele, aby tato mravouka poznenáhlu přinesla podobného prospěchu dušem nesmrtným, jako Jirsíkova populární dogmatika. Redakce.“

tkáváme s díly, jež jsou silně závislá na předlohách, často nepřiznaných. Např. už tím, že autor v českém textu uvádí i latinské nadpisy a termíny, dává mj. najevo, že se drží přijaté tradice, tradičního rozdělení látky i tradičního obsahu jednotlivých kapitol, pro který se opírá o latinské předlohy.

Naproti tomu je třeba uznat, že Řehák nebyl jen multiplikátor toho, co přečetl jinde. Jeho významným přínosem je jeho metoda práce. Jeho morální nauka není spekulací na základě tradičních pramenů, svou morální a pastorální nauku velmi často předával ve formě příběhů z pastorece. Byl vytrvalým vypravěčem o pastoračních zkušenostech a zážitcích, které, nutno ovšem podotknout, často postrádají náležité teoretické reflexe. Přesto v nich nejde jen o samotné příběhy, nýbrž jsou praktickou a tvůrčí aplikací církevní mravní a také právní nauky, např. ve věcech manželství.

Praktické zaměření má i jeho *Katolická mravouka*. Její podtitul „k obecnému vzdělání“ udává její charakter. Nemělo jít prvořadě o teoretické vědecké dílo srozumitelné převážně jen odborníkům, nýbrž o knihu přístupnou širší veřejnosti. A to odpovídalo nejen Řehákovu zaměření na praktickou pastorační, nýbrž i faktické potřebě, přestože existovala i jiná morálně teologická díla v českém jazyce. To však byly zpravidla učebnice nevelkého rozsahu, pouze Stárkova *Katolická mravověda*⁷ o rozsahu 642 stran je dílo srovnatelného objemu, ovšem odlišného teologického charakteru.

3. HISTORICKÉ OKOLNOSTI

Řehák nebyl teologický revolucionář, jeho dílo nelze řadit ke snahám reformního katolicismu či modernismu. Jeho teologie odpovídá obrazu praktické pastorece a morální teologie katolické církve konce 19. století. Dnešním kritériím z doby o víc než sto let pozdější už ve všem neodpovídá, nicméně byla plodem své doby, určené v církvi dokumenty jako:

1. Dogmatická konstituce *Dei Filius* o katolické víře z r. 1870. Ta stanovuje, že jediný a pravý Bůh, náš Stvořitel a Pán, může být ze stvořených věcí s jistotou poznán přirozeným světlem lidského rozumu (DS 3004, 3026).

2. Dogmatická konstituce *Pastor aeternus* o Kristově církvi z r. 1870, která mluví o primátu a daru neomylnosti římského biskupa: „Učíme a za Bohem zjevený článek víry prohlašujeme, že římský papež, když mluví z kathedry, to jest když vykonává úřad pastýře a učitele všech křesťanů svou nejvyšší apoštolskou autoritou definuje nauku o víře a mravech, kterou jest veškeré Církvi zachovávat, přispěním Božím sobě ve svatém Petru slíbeným jest touž neomylností opatřen, kterou podle vůle božského Vykupitele Církve jeho jest opatřena; a proto tyto definice římského papeže jsou samy sebou a nikoliv souhlasem Církve neopravitelné“ (*irreformabilis* – nezměnitelné).⁸

⁷ Jan Nep. STÁREK, *Katolická mravověda*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1884.

⁸ DS 3074, citováno dle: Antonín SALAJKA, *Ve světle víry*, Olomouc: Velehrad, 1948, s. 202.

3. Encyklika „Aeterni Patris“ o tomismu jako prvořadém systému filosofie a teologie z r. 1879 (DS 3139–3140).

Když I. vatikánský koncil v konstituci „Pastor aeternus“ mluví o neomylnosti církevní nauky i ve věcech mravů, je třeba si dnes klást otázku, jaký je vlastně smysl těchto slov a zda je toto koncilní prohlášení dostačující a srozumitelné, neboť nauku ve věcech mravů neodlišuje od nauky ve věcech víry a mluví o obou ve stejném smyslu. Po II. vatikánském koncilu církev ví, že se tyto dvě oblasti její nauky liší, ovšem Řehák ve své době počítal se všeobjímající neomylností církevní nauky bez bližšího rozlišení.

Půda, na které církev tradičně stála, začínala pod vlivem rozvoje přírodních i humanitních věd, hospodářského, politického i společenského vývoje v průběhu 19. století čím dál víc kolísat. V této situaci církevní magisterium ve svých dokumentech usilovalo o upevnění své autority. Náboženské poznatky měly být předmětem racionálního poznání a o jeho správnosti rozhodovalo neomylné církevní magisterium opírající se o scholastickou filosofii. Souběžně však postupovala sekularizace společnosti, a to zřejmě nezadržitelně. Nemůžeme se proto vyhnout obtížné otázce, do jaké míry bylo církevní magisterium v uvedených prohlášeních skutečně motivováno Božím zjevením a do jaké míry bylo podněcováno spíše ohledy společenskými a církevně politickými.

4. ŘEHÁKŮV TEOLOGICKÝ POSTOJ K NEOMYLNOSTI UČITELSKÉHO ÚRADU CÍRKVE

Řehákův teologický postoj nyní osvětlíme na několika příkladech. Prvním je jeho pochopení neomylnosti církve. Nejen dogmatická, nýbrž i mravní nauka církve je pro Řeháka neomylná bez dalších otázek, její vývoj a zásadní vývojový charakter nereфлекtuje. Jeho postoj odpovídá konstituci I. vatikánského koncilu *Pastor aeternus* o neomylnosti církevního magisteria, je však třeba si povšimnout, že rozdíl mezi neomylnou církevní naukou o věcech víry a vyvíjející se, a tedy ne navždy v nezměněné podobě platnou církevní naukou ve věcech mravů, ve věcech lidského jednání, nevěnuje Řehák žádnou pozornost. Církevní magisterium je pro něj nejvyšší autoritou ve všech teologických otázkách bez rozlišení. Řehák se v tom neodlišuje od jiných teologů své doby, v podobném smyslu píše i např. Antonín Vřešťál v r. 1909⁹ či český rodák a vídeňský profesor Franz Martin Schindler v r. 1913.¹⁰ Rozlišením církevní nauky ve věcech víry a ve věcech mravů se zabýval až II. vatikánský koncil v konstituci *Lumen gentium*, čl. 25, když zavedl pojem *autentický učitelský úřad* a *autentický učitel*.¹¹

⁹ Antonín VŘEŠTÁL, *Katolická mravouka: Díl I. povšechný*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1909.

¹⁰ Franz M. SCHINDLER, *Lehrbuch der Moraltheologie*, sv. 1, Wien: Verlag Ambr. Opitz Nachfolger, 1913.

¹¹ *Lumen gentium*, čl. 25: „Mezi hlavními úkoly biskupů zaujímá přední místo hlásání evangelia. Biskupové jsou totiž zvěstovatelé víry, kteří přivádějí ke Kristu nové učedníky; jsou také autentičtí, tj. Kristovou autoritou obdaření učitelé. Lidu sobě svěřenému kážou víru, kterou má věřit a uplatňovat v životě, a objasňují ji ve světle Ducha svatého (...) Biskupové, kteří učí ve spojení s římským biskupem, mají být v úctě u všech jako svědkové božské a katolické pravdy. Věřící jsou povinni shodnout se s výrokem svého biskupa ve věcech víry a mravů, předneseným v Kristově jménu, a k němu

Autentické učení církve se v jejích vlastních dokumentech interpretuje jako nauka, ve které se církev vyjadřuje z pozice své autority, ale bez uplatnění neomylnosti učitelského úřadu.¹² Její učení je závazné, ale nechává otevřené dveře pro další vývoj nauky, jež reaguje na vývoj společnosti a na vývoj poznání o člověku a společnosti. Např. rozvoj psychologie a sociologie umožnil v posledních desetiletích pohled na sexualitu a na manželství a rodinný život, který v době Řehákově nebyl znám. Rovněž nechává otevřené dveře pro toho, kdo je ve svědomí přesvědčen, že musí věřit jinak, než mluví církevní dokumenty, a že to může obhájit před Božím soudem.¹³

Lumen gentium mluví o neomylné nauce ve věcech víry a mravů, ale zároveň používá pojem *magisterium authenticum* a mluví o jeho nauce, která není zaručena darem církevní neomylnosti. Podle *Lumen gentium* 25 vůči autentickému učitelskému úřadu římského biskupa, i když nemluví *ex cathedra*, má věřící přistupovat s náboženskou poslušností vůle a rozumu, má s úctou uznávat jeho nejvyšší učitelský úřad a upřímně lnout k jeho výrokům.

Rovněž Kodex kanonického práva 752 mluví o *magisterium authenticum* jako o uplatnění učitelského úřadu církve i ve věcech, ve kterých nechce předkládat definitivně zavazující nauku.¹⁴ Křesťané se snaží varovat se toho, co se s touto naukou neshoduje, avšak nejsou vázáni k souhlasu víry.

Katechismus katolické církve, čl. 892 uvádí, že biskupové a papež dostávají božskou pomoc pro řádný výkon učitelského úřadu, „přestože nedojdou k neomylnému rozhodnutí a nevysloví se ‚definitivním způsobem‘. Toto autentické učení mají věřící ‚přijímat s úctou (...) a (...) upřímně‘; i když se takové přijímání liší od souhlasu víry, je nicméně jeho prodloužením.“¹⁵

Autentický učitel je v církvi ten, kdo je Bohem skutečně, opravdu povoláný, ale v zásadě ve své autentické nauce ne neomylný. Tato omylná, i když autentická nauka se liší od nauky neomylné, není zajištěna darem neomylnosti církve. Proti omylu je jistě autentická nauka církve chráněna mnohem účinněji než náhled jednotlivého věřícího, avšak nositelé autentického učitelského úřadu si musí být

vnitřně přilnout náboženskou poslušností. Tato náboženská poslušnost vůle a rozumu se má projevat zvláštním způsobem vůči autentickému učitelskému úřadu římského biskupa, i když nemluví „*ex cathedra*“, a to v tom smyslu, že se s úctou uznává jeho nejvyšší učitelský úřad a že se upřímně lne k jeho výrokům, ve shodě s jeho pojetím a projevenou vůlí.“

¹² A.K. RUF, *Grundkurs Moraltheologie*, sv. 1, *Gesetz und Norm*, Freiburg in Br.: Herder, 1975, s. 102: „So weit es sich um Äusserungen des Lehramtes handelt, die nicht (ausdrücklich oder einschlussweise) in diesem Sinne als Darlegungen von Offenbarungsinhalten zu verstehen sind, kommt ihnen der Charakter authentischer Lehrverkündigung zu; darunter versteht man solche Aussagen, die nicht durch die Unfehlbarkeit abgesichert sind und deshalb im Bereich des Fehlbaren (fallibile) liegen.“

¹³ Srv. „Schreiben der deutschen Bischöfe an alle, die mit der Glaubensverkündigung beauftragt sind (22. September 1967),“ in Josef NEUNER – Heinrich ROOS, *Der Glaube der Kirche in den Urkunden der Lehrverkündigung*, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1982, s. 318–321; „Wort der deutschen Bischöfe zur seelsorglichen Lage nach dem Erscheinen der Enzyklika ‚*Humanae vitae*‘,“ in *Die Enzyklika in der Diskussion*, ed. Franz Böckle a Carl Holenstein, Zürich: Benziger, 1968, s. 63–70.

¹⁴ *Kodex kanonického práva*, Praha: Zvon, 1994, kánon 752: „Poslušnost rozumu a vůle z nábožnosti, ne však souhlas víry, se vyžaduje u nauky, kterou papež nebo sbor biskupů vyhlásují v oblasti víry nebo mravů, když vykonávají věrohodný učitelský úřad, i když nemají v úmyslu ji vyhlásit s konečnou platností; křesťané se snaží varovat se toho, co se s ní neshoduje.“ Výraz *věrohodný učitelský úřad* je překladem latinského *magisterium authenticum*.

¹⁵ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, čl. 892.

své omylnosti vědomi a musí být připraveni případnou mylnou nauku korigovat, tak jak to učinil např. II. vatikánský koncil, když prohlášení o neomylné nauce z r. 1870 sice neodvolal, avšak doplnil svým pojetím nauky autentické.

Výpovědi ke konkrétním etickým otázkám leží v oblasti autentické nauky, což ovšem neznamená, že by musely být nesprávné. Prohlášení církve musíme primárně považovat za pravdivé a správné i v případě, že není zajištěno darem neomylnosti. Protože má učitelský úřad „autenticky“ interpretovat zjevení, přísluší jeho prohlášením ke konkrétním etickým otázkám zvláštní autorita; není to sice nejvyšší stupeň jistoty, avšak tyto prohlášení mají v procesu nalézání pravdy zvláštní vysoké místo. Věřící jsou sice vystaveni nebezpečí, že mohou být uvedeni v omyl, ale přesto je církevní nauka důležitou oporou pro jejich rozhodování a jednání.

5. ZÁVISLOST TEOLOGIE NA SPOLEČENSKÉ SITUACI

Postoj bezmezná důvěra v autoritu stojící nad jednotlivým člověkem, jak jej vidíme v Řehákově Katolické mravouce, asi dobře vyhovoval společenským poměrům v době, kdy tato kniha vyšla. Řehákova morálně teologická práce je obrazem závislosti teologie na prostředí, ve kterém vzniká. Na teologickém obsahu díla i na jeho formulacích se očividně odráží ta skutečnost, že bylo napsáno v době rakouského mocnářství. Např. v kapitole o lidském zákonu zdůrazňuje Řehák naprosté podřízení poddaného vrchnosti. Pokud s jejími zákony zásadně nesouhlasí, může prosit o jejich změnu. Jiné možnosti mu nejsou dány, revoluce nikdy není dovolena.¹⁶

Řehákovy morálně teologické náhledy byly, zřejmě nereflektovaně, ovlivňovány kulturním a společenským prostředím, ve kterém byly formulovány. Patnáct let po uveřejnění Řehákovy Katolické mravouky se situace radikálně změnila, v našich krajích najednou už nebyl žádný nejvyšší lidský zákonodárce, nýbrž zákony schvaloval parlament republiky, a to hlasováním. O změnu zákona už nebylo třeba *prosit*, nýbrž bylo možno platný zákon napadnout v politické diskusi a demokratickými cestami, včetně debaty ve sdělovacích prostředcích, jeho změnu prosazovat.

6. ZDŮVODNĚNÍ PLATNOSTI MRAVNÍHO ZÁKONA

Jakým způsobem Řehák svou mravouku zdůvodňuje? Tedy jak dokládá, že to, co čtenáři předkládá, skutečně platí a zavazuje?

Řehákův způsob zdůvodnění mravouky je pragmatický, dovolává se obvyklé zkušenosti každého člověka, totiž obecné žádosti po dobru. Tuto myšlenku Tomáše Aquinského však Řehák blíže nezkloumá a rovnou ji rozšiřuje i za obzor bezprostředního prospěchu. Každý člověk hledá věci příjemných, avšak je třeba pamatovat i na to, že „jest mimo příjemností a nepříjemností pozemských ještě i odplata za

¹⁶ ŘEHÁK, *Katolická mravouka*, s. 582.

hrobem.¹⁷ A je třeba klást si otázku, zda lze nalézt takový cíl lidských snah, jenž by mohl člověka učinit dobrým i trvale blaženým, podle žádosti těla i ducha. Má-li takový cíl člověka opravdu uspokojit, musí být dobrem nejvyšším, musí to být sám Bůh, Dobro samo. Dosáhnout tohoto cíle je možno až v životě věčném. „Život nynější jest jen jako předsíní života věčného; kdo ze života tohoto do života přeblaženého za hrobem, v dokonalé spojení s Bohem vejíti chce: *musí se po celý život tento pro ono přeblažené spojení připravovati, a sice právě tak připravovati, jak se Bohu, Dobru nejvyššímu líbí*. A k tomu ovšem třeba Boha, dílo i vůli Jeho znáti, i sebe stálou snahou jim připodobňovati.“¹⁸ Mravouka je potom nauka o mravném životu, o životu, který s Bohem spojuje. O něm po stručném úvodu pojednává celá kniha.

Zdůvodnění platnosti mravního zákona nebylo očividně pro Řeháka problémem, neboť vycházel z předpokladu, že všichni lidé, či alespoň všichni rozumní lidé, věří v Boha a touží po věčném sjednocení s ním v životě „za hrobem“ a že cesta, jak tam dojít, je ta, kterou jim předkládá či ukládá neomylná katolická církev. Tyto předpoklady ovšem nebyly tak samozřejmé, jak by se mohlo zdát. I Řehákovy vlastní zkušenosti s hříšníky všeho druhu, jež popisuje v celé řadě spisů, ukazovaly, že realita namnoze neodpovídala předkládanému ideálu.

Nevysloveným automatickým předpokladem Řehákovým je, že známe Boží vůli, neboť on ji nám lidem zjevil a katolická církev nám ji předkládá. Řehák sice vyjmenovává čtyři prameny katolické mravouky,¹⁹ avšak ve skutečnosti jde u něj o pramen jeden, církevní nauku. Prvním pramenem je Písmo svaté, avšak protože učení o bohumilých mravech v něm není dost zřejmé, musel Bůh ustanovit někoho, kdo by jeho nezměnitelnou vůli neomylně vykládal, a to je církev. Kde ani Písmo ani církev se s určitostí nevyslovují, lze se opírat o souhlasné výroky lidí, kteří se v církvi proslavili učeností i svatostí života, avšak z jejich učení a příkladu lze za pravidlo života brát jen to, co je v souhlasu se zjevením Božím a s učením církve. Dalším zdrojem jsou výroky zdravého lidského rozumu osvíceného Božím zjevením. Přes všechnu slabost rozumu lze jeho výroky přijímat, pokud ovšem zjevenému učení Božímu nebo výrokům církve neodporují. Výroky církve jsou tedy vlastně posledním rozhodujícím, nejvyšším kritériem toho, co je Boží vůle.

Bezhraniční důvěra v neomylnou nauku katolické církve odpovídá obecnému přesvědčení, které se opírá o prohlášení I. vatikánského koncilu o neomylné nauce církve a papeže ve věcech víry a mravů. Nebylo zvykem klást otázku, co toto dvojité vymezení předmětu neomylnosti znamená. Pro Řeháka bylo nemyslitelné, že by se někdo mohl mravní církevní nauce protivit a přitom se nedopouštět hříchu.

Přesto je nutno tuto Řehákovu koncepci zdrojů morální teologie považovat za pozoruhodný krok. Brát vážně v úvahu výroky lidí, kteří se v církvi proslavili učeností i svatostí života, a také výroky zdravého lidského rozumu osvíceného Božím zjevením, které nejsou zároveň naukou církevní autority, nebylo ani samozřejmé ani obvyklé.²⁰

¹⁷ Tamtéž, s. 2.

¹⁸ Tamtéž, s. 3.

¹⁹ Tamtéž, s. 7–9.

²⁰ Podle Stárka materiálním principem mravovědy katolické je Písmo svaté a tradice; „pravdy v bibli a v tradicích obsažené nám neomylně toliko skrze učící církev k vědomosti přicházejí“ (Stárek, *Katolická*

Základní schéma mravního života je podle Řeháka následující:

1. Bůh lidem zjevil svou vůli, uložil nám zákon a povinnost plnit jej.
2. Bůh nám dal rozum, abychom jeho vůli mohli v obecnosti poznávat.
3. Bůh nám dal svědomí, abychom jeho vůli mohli v jednotlivých případech činit měřítkem svých činů.
4. Bůh nám dal svobodnou vůli, abychom jeho poznanou vůli mohli skutkem naplňovat.

To je také schéma Řehákovy knihy. Téma svobody ve smyslu mravní autonomie v jeho době vůbec nemohlo vyvstat. Jeho základním schématem je Bohem uložený zákon a povinnost člověka jej plnit.

7. ASKETIKA

Do své morálky řadí Řehák i asketiku, které je věnována poslední obsáhlá kapitola jeho *Katolické mravouky* v rozsahu 94 strany. Asketika se ovšem opírá o zbožnost, neboť v ní jde o to, aby se člověk stále věrněji podroboval Boží vůli a plnil ji, aby se v žádání, chtění, milování stával Bohu podobnějším a tím víc se přibližoval praobrazu vši dokonalosti.²¹ Asketika je navedení k životu křesťansky dokonalému.²² Jestliže cílem asketiky je nacházet cesty, jak žít v křesťanské dokonalosti, jak nabýt vyššího osvícení a nalézt úplnější spojení s Bohem, jak tedy žít zbožným, duchovním životem, odlišuje se zřetelně od morální teologie jako racionální nauky opírající se o víru věřícího člověka a o její formulace. Morální teologie se opírá o Boží zjevení přijímané ve víře a o rozumovou argumentaci. V dnešní době k ní proto asketika nepatří, nýbrž je odděleným teologickým oborem. Ne tak ovšem v Řehákově pojetí morální teologie. To se silně opíralo o zbožnost a o poslušnost vůči církevnímu magisteriu, a to i ve věcech, které nejsou přímo předmětem nauky víry.

Zbožnost a poslušnost vůči církevnímu magisteriu jsou dva výkony lidského ducha, které nejsou uchopitelné čistě racionálně a nepodléhají přímo rozumovému diskurzu. Protože na ně byl v morálce Řehákovy doby kladen důraz, nemohla takto pojatá morální teologie obstát před kritickým duchem 20. století a např. po založení Československé republiky byla vážně vedena diskuse o navrhovaném vyhloučení teologické fakulty z Univerzity Karlovy, neboť tato fakulta, podřízená církevní autoritě, neodpovídala požadavku svobody a racionality univerzitního bádání a studia a nemohla podle svých odpůrců být „sídlem čisté, svobodné vědy“.²³

mravověda, s. 10). O výročí učení a svatých lidí a o výročí rozumu věřícího člověka se v této souvislosti nezmiňuje.

²¹ ŘEHÁK, *Katolická mravouka*, s. 749.

²² Tamtéž, s. 750.

²³ Miroslav KUNŠTÁT, „Teologická fakulta 1918–1939,“ in *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. 4, ed. Jan Havránek a Zdeněk Pousta, Praha: Karolinum, 1998, s. 61.

8. SEBESTŘEDNOST INDIVIDUA

Řehákova asketika je pojata výrazně individuálně a sebestředně. „Kdo chce v pravém míru a nehynoucí spokojenosti na zemi žít a jednou v přeblaženém objektu Stvořitele, Vykupitele i Posvětitelů věčně se kochati: ten dbej předkem o čistotu duše své, a vše ostatní stav na místo druhé a pozdější.“²⁴ Prvním cílem morální teologie a asketiky tedy není konání dobra, nýbrž vlastní spokojenost na zemi i v životě budoucím. Těžištěm zájmu této teologie není Bůh nebo Boží zjevení, nýbrž vlastní já jednotlivého křesťana. Tím se Řehák dostává, tak jako někteří jiní teologové jeho doby,²⁵ mimo hlavní linii křesťanského náboženství, v jehož středu stojí Bůh a víra v něj a život s ním, a nikoliv člověk se svými egocentrickými zájmy.

9. SOCIÁLNÍ NAUKA

Řehák už ve své knize zřejmě nestihl reagovat na vydání encykliky *Rerum novarum* v r. 1891. Na otázku, co píše v rámci své mravouky o mravních závazcích ve společenském životě, musíme odpovědět, že mnohem méně, než by se dalo po vydání sociální encykliky čekat. Jeho morálka je do značné míry soustředěna na jednotlivce. Např. rodinnému životu věnuje 24 stran, povinnostem vůči státu pouze 8. Ale i tam jde o povinnosti a jednání jednotlivců, fungování institucí nevěnuje Řehák pozornost. Ve srovnání s Katolickou mravovědou Stárkovou můžeme ovšem přesto zaznamenat výrazný krok směrem, který se posléze ukázal jako nosný, neboť „Stárek ještě neuvažuje společenské povinnosti člověka, Řehák už ano.“²⁶ Jeho pojednání o životě ve státě je významným krokem přesto, že jeho náhled na společnost je značně individualistický a pojednává zejména o povinnostech poddaného vůči vrchnosti a o povinnosti vrchnosti vydávat spravedlivé zákony.

Podřízení poddaného pod autoritu vrchnosti je téměř bezhraničné. „Revoluce však činiti katolickým křesťanům nikdy není dovoleno,“²⁷ stávající stav společnosti není dovoleno měnit násilím. „Poddaní tedy vždycky jsou povinni řádně ustanovených vrchností občanských poslouchati.“²⁸ Uchvatitel vlády je považován za oprávněného panovníka, když se starý panovník už vlády domoci nemůže.²⁹ To je obhajoba stávajících poměrů nařizující poddaným podřízení a poslušnost; Řehák ji dokládá četnými citacemi z Písma. V r. 1893 byl nejvyšší občanskou vrchností katolický císař. Řehákovův náhled na mravní normy byl velmi silně ovlivněn dobovými poměry a dobovým viděním věcí. Jím formulované mravní požadavky nelze přinejmenším v sociální nauce vydávat za absolutní a věčně platné, i když jemu se tak

²⁴ ŘEHÁK, *Katolická mravouka*, s. 777.

²⁵ Srv. Libor OVEČKA, *Die Moralthologie Franz M. Schindlers: Eine theologisch-historische Studie*, St. Ottilien: EOS Verlag Erzabtei St. Ottilien, 1995, s. 112–129.

²⁶ Karel SKALICKÝ, „Katolická filosofie a teologie zvláště tomistická v české společnosti IX. (sic!) a XX. století,“ *Studie* 17, č. 40 (1974): 271.

²⁷ ŘEHÁK, *Katolická mravouka*, s. 582.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 583.

třeba jevíly. Jejich podmínění danou situací lze ovšem reflektovat až z časového odstupu.

10. ETIKA MANŽELSKÉHO ŽIVOTA

I Řehákovo pojednání o manželství je dokladem dobové a kulturní podmíněnosti morálky a morální teologie. Postavení muže a ženy v manželství je podle něj z vůle Stvořitele nerovné. „Ve společenství manželském nebyli oba manželé postaveni sobě na roveň, nýbrž muž měl být hlavou a žena je první pomocnicí v díle, a jemu poddanou v lásce.“³⁰ „Manželka má býti poddána muži svému (...) a sice poddána má býti ve všech věcech spravedlivých i slušných, s láskou i oddaností muže jakožto hlavu svou uznávajíc.“³¹ „Muž má být hlavou ženy i rodiny celé; avšak nemá manželku svou považovati za otrokyni, nýbrž za pomocnici svou.“³²

Smysl pohlavního soužití nahlíží Řehák v souladu s dlouhou církevní tradicí. „Z uvedených pravidel obcování manželského jest patrné, že ono dítí se má toliko pro zplození dítek aneb pro uvarování smilstva, jestli závažné příčiny na odpor nejsou. (...) Avšak mimo obcování nemají manželé o skutcích povinnosti manželské přemýšleti, aby snad jeden za nepřítomnosti druhého vilnými žádostmi se neposkvrnil, spolumanželu nevěrným se nestal v žádostech aneb docela i v skutcích.“³³

O pohlavním styku motivovaném láskou Řehák vůbec neuvažuje. Tuto dávnou naukovou tradici, sahající přinejmenším ke sv. Augustinovi,³⁴ změnil až II. vatikánský koncil v konstituci *Radost a naděje*, ve které v čl. 49–50 mluví s nadšením o nerozlučné lásce.

Řehák byl ve svém pojednání o manželství a o pohlavním soužití manželů silně závislý na panujících společenských poměrech. Nerovnoprávné postavení muže a ženy, skutečnost, že manžel vydělává peníze a živí svou manželku, která je jeho pomocnicí, a že muž má mít vyšší vzdělání než žena,³⁵ ukládá jako zavazující normu jednání. Tento pohled na manželství dokládá citáty z knihy *Prísloví*, jako by tento stav společnosti odpovídal vůli Stvořitelově.

11. STAROST O OBYČEJNÉHO ČLOVĚKA

Starosti obyčejného člověka jsou obyčejné věci, které ale věda leckdy snadno přehlédne. Řehákova teologie je nezanedbatelným přínosem na cestě k zahrnutí každodenní empirie do teologického zkoumání. Skrze svůj na konkrétní životní situace zaměřený přístup naplňuje Řehák smysl a poslání morální teologie, jež nemá být jen abstraktní spekulací, nýbrž má hledat a nacházet normy praktického

³⁰ Tamtéž, s. 549.

³¹ Tamtéž, s. 553.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž, s. 555.

³⁴ Srv. např. Donald GOERGEN, *The Sexual Celibate*, London: SPCK, 1976, s. 35–42.

³⁵ ŘEHÁK, *Katolická mravouka*, 557.

jednání. Řehák měl starost o „obyčejného člověka“, neboť jako kněz ve farní pastoraaci se s těmito obyčejnými lidmi každodenně stýkal. Jeho zájem neplatil v první řadě abstraktním idejím dedukovaným z filosofických principů, neboť byl ve své pastorační práci zahrnován především empirickými poznatky.

Řehákův praktický zájem o věci, které jsou skutečnou starostí obyčejného člověka, ne jen o věci zajímavé z pohledu od psacího stolu, univerzitního přednáškového pultu či soudcovské stolice, ukazuje třeba jeho pojednání o životě ve státě (či ve společnosti). Tak například „vyrabitelé zboží a prodavači (...) velice hřeší, kdož špatné zboží za dobré vydávají, v novinách věci nespravedlivé ohlašují, v míře, váze šidí, vady svého zboží zamlčují, při prodeji se zaklínají, jiné vyrabitele neb prodavače zlehčují, se zbožím po židovsku šachrují, čili způsobem (sic!) nemilosrdným kupce klamají a vydírají.“³⁶

Je nutno si povšimnout, že jde o témata, o kterých Stárkova *Katolická mravověda* z r. 1883, předcházející obsáhlejší dílo v české morálně teologické tradici, vůbec nepojednává. Požadavek, aby vyráběné a prodávané výrobky měly patřičnou kvalitu a přiměřenou cenu, neuvádí Stárek vůbec, pouze v krátké zmínce pojednává o vadách prodávaného zboží.³⁷ Životem společnosti se Stárek vlastně nezabývá vůbec.

Podlaha ve *Výkladu katechismu* z r. 1909 věnuje tomuto či podobnému tématu pouhou jednu větu, totiž že „podvodem se prohřešuje, kdo klamem anebo lstí bližnímu na jeho majetku škodí, na příklad: (...) kdo zboží a potraviny padělá nebo podstatné vady nějakého zboží zamlčuje.“³⁸

Vřešťál v *Katolické mravouce* z r. 1916 sice věnuje otázce kvality prodávaného zboží téměř dvě strany textu,³⁹ avšak proti Řehákovi je u něj výrazný rozdíl v tom, že ten o této obchodní poctivosti pojednává v kapitole o povinnostech, jež s sebou přináší život ve státě, kdežto ostatní jmenovaní autoři včetně Vřešťála v pojednání o ctnostech. Ty jsou samozřejmě chápány jako individuální, jde o povinnosti člověka jako jednotlivce vůči bližnímu. Poctivost obchodníka, který kupujícího upozorní na nižší kvalitu zboží jako na důvod nižší ceny, však není u Řeháka jen věcí individuální ctnosti, nýbrž je to věc společenského života a společenské povinnosti.

Tento Řehákův praktický, empirický přístup všímající si života společnosti musíme označit za prvek výrazně nový. Bohužel se v české teologické tradici ne zcela udržel, u některých následujících teologů morální teologie opět upadla do filosofující etické spekulace.⁴⁰ Snad se můžeme odvážit říci, že neakademické prostředí a působení mimo univerzitu bylo pro rozvoj živé teologie v Řehákově díle plodným zdrojem.

Řehákovu pojetí fundamentální morální teologie, tedy zdůvodnění mravního řádu, i jím formulované konkrétní mravní normy, byly dalším společenským, církevním a teologickým vývojem odsunuty do pozadí. Snad si můžeme dovolit vy-

³⁶ Tamtéž, s. 584.

³⁷ STÁREK, *Katolická mravověda*, s. 389.

³⁸ ANTONÍN PODLAHA, *Výklad katechismu*, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1900, s. 452.

³⁹ ANTONÍN VŘEŠTÁL, *Katolická mravouka: Díl II. podrobný: Část druhá*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1916, s. 364–365.

⁴⁰ Viz např. JOSEF NOVOTNÝ, *Mravnost a náboženství: Obrana základů katolické mravouky oproti moderním proudům ethickým*, Hradec Králové: Tiskové družstvo, 1921.

slovit spekulaci, že by byly upadly v zapomenutí, i kdyby nebyla v naší republice nastala éra komunismu, tak jak se to stalo citovanému Franzi Martinu Schindlerovi v Rakousku. Přesto však se jeví naléhavé se s tradicí morální teologie, jejímž je Řehák představitelem, kvůli současnosti a budoucnosti seznámit a ujasnit si její přínos i její slabiny.

12. SOUPIS ŘEHÁKOVÝCH PRACÍ

Karel Lev Řehák publikoval celou řadu spisů. „V jeho spisovatelské činnosti jsou především spisy apologetické, které se zabývají obhajobou Církve proti luterství, spisy historické, věnované zejména otázkám husitství, které zvláště na počátku našeho století byly velmi časové.“⁴¹ Jeho dílo obsahuje i spisy rázu beletristického, náboženského i morálně teologického.

Z jeho spisů v chronologickém pořadí ve výběru uvádíme:

„Jaký prospěch přináší církvi synody partikulární, zvláště provincialní a diecéšní,“ *Časopis katolického duchovenstva* (ČKD) 20, č. 6 (1879): 410–429, ČKD 20, č. 7 (1879): 513–531 a č. 8 (1879): 602–620.

„O zákonu mravním,“ ČKD 22, č. 8 (1881): 474–482 a č. 9 (1881): 560–566.

Pouť Slovanů do Říma a výlet do Neapole, Praha: Katolický spolek tiskový, 1882, 2 díly.

Myrtový věnec, jež snoubencům i manželům na památku uvil..., Praha: V. Kotrba, 1890.

Katolická mravouka: K obecnému vzdělání, Praha: Dědictví svatojanské, 1893.

Koruna Svaté Voršily: Všem zbožným ctitelkám i ctitelům řádu sv. Voršily pro paměť věnuje Th. Dr. Karel Lev Řehák..., Praha: nákladem vlastním, 1895.

Kam nechceš? Kniha výstrah, obsahující líčení soudů Božích na věčnosti a udávající prostředky proti nim, Olomouc, 1905.

„Konkubináty, porodnice a nalezinec,“ ČKD 57, č. 7+8 (1916): 463–469.

Kostel sv. Ducha na Starém městě v Praze, Praha: nákladem vlastním, 1916.

Sv. Havel, opat, a farní jeho chrám na Starém Městě Prahy, Praha: V. Kotrba, 1925.

Nepoznávaný uprostřed nás! Pomněnky na eucharistické sjezdy světové, spolu příručka ku pobožnosti 40tíhodinné, Praha: V. Kotrba, 1926.

„U lůžka umírajících: Obrázky z pastorace,“ ČKD 68, č. 9 (1927): 639–659.

„Můj noviciát v duchovní správě a jeho jubileum,“ ČKD 69, č. 7, (1928): 791–798.

„Pod pláštěm velkého města,“ ČKD 71, č. 7 (1930): 642–654, ČKD 72, č. 5 (1931): 549–553, č. 7 (1931): 743–747, č. 9 (1931): 902–906, č. 10 (1931): 1011–1014.

„Zkušenosti kněze seniora Dra K. L. Řeháka,“ ČKD 77, č. 3 (1936): 303–307, č. 4 (1936): 399–400, č. 5 (1936): 497–499, ČKD 78, č. 1 (1937): 77–79, č. 2 (1937): 175–177, č. 5 (1937): 465–470, č. 6 (1937): 572–576.

⁴¹ „ThDr. Karel Lev Řehák“ (článek redakce), s. 43.

Karel Lev Řehák: A Theologian Neglected, Perhaps Even Forgotten

Key words: Czech moral theology; Infallibility of the Catholic Church; Practical approach; Situational conditioning of theology; Forgotten history

Abstract: Karel Lev Řehák (1843–1941) belongs to the generation of Czech moral theologians that has been completely forgotten and after the period of communism and after the 2nd Vatican Council is not quoted any more. His main work *Katolická mravouka* (Catholic Moral Teaching) of 1893 falls into the period of modernist reformist attempts within the Catholic Church, but Řehák did not belong to the reformers. As a man of practice, working in practical pastoral care in parish rather than teaching at the University, he brings into theology practical problems of ordinary people. His theology is not merely a theoretical speculation based on traditional sources. On the other hand Řehák is dependent on the social and ethical views of his period and presents them as eternally valid moral norms supported by quotations from the Scriptures. In his complete subordination under the teaching authority of the Church, he considers every word of it infallible. His practical approaches were not kept alive in further development of theology.